

УДК 323.1.01:261.7 (477)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНО- ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ПЕРІОДУ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Федір Медвідь

*Академія державної податкової служби України
вул. К. Маркса, 31, Ірпінь 08201, Київської обл., Україна, mgl@ufeі.ukrsat.com*

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку української національної ідеї та релігійної ідеї в процесі релігійно-духовного життя перехідного українського суспільства.

Ключові слова: Українська національна ідея, релігійна ідея, релігійно-духовне життя, політична модернізація.

Політична модернізація як процес суспільної трансформації передбачає раціоналізацію влади через органічне поєднання економічних і політичних чинників з позаекономічними й позаполітичними, диференціацію політичної системи, масову політичну участь громадян і вдосконалення нормативної та ціннісної систем. Характер і результат модернізації залежить як від ступеня органічності її перебігу співвідносно до реально існуючих національних інститутів, так і стосовно ментально-психологічних орієнтацій громадян.

Процес політичної модернізації в Україні історично належить до типу вторинної (неорганічної) модернізації, характерною для перехідних суспільств, котрі з тих чи інших причин відстали від загального цивілізаційного розвитку й прагнуть "вписатись" у нього за рахунок застосування досвіду передових країн, наздогнати їх за рівнем і якістю життя.

Як звичайно, неорганічна модернізація зумовлена здебільшого не внутрішніми імпульсами розвитку, а зовнішніми чинниками, тому й характеризується певною нерівністю змін у політиці, економіці, культурі, соціальній структурі в цілому.

Своєрідність процесу державотворення в Україні, на думку сучасного українського економіста В. Малеса, "полягає в переході, по-перше, від колоніального статусу на шлях самостійного розвитку і, по-друге, від тоталітарно організованого державно-монополістичного управління методами прямого розпорядництва (командно-адміністративна система) до визначення державних пріоритетів соціально-економічного розвитку, виходячи із суспільних потреб" [1, с. 13]. Ось чому неповторність соціально-історичного розвитку України привела до двох основних особливостей: 1) домінування як основного об'єкта модернізації владно-бюрократичної верхівки, залежної у своїх діях від чужого центру; 2) залежності суспільно-політичної системи від чужих національних традицій, ментальності й

конкретних потреб українського суспільства, його морально-культурних цінностей та ідеологічних схем.

Проголошення України незалежною державою відкрило можливості для всебічної модернізації її суспільства на основі світового досвіду й визначення потенційних можливостей. Однак з досягненням певного стартового рівня модернізації Україна через протиріччя між процесом диференціації, вимогами рівності й здатністю політичної системи до інтеграції, тобто через розрив між бажаними наслідками політичних змін і реальними їх результатами, потрапила в лабеті "синдрому модернізації".

Сьогоднішнє українське суспільство – це складне перехідне суспільство, яке вимагає системи базових вартостей, визначених економічних і соціокультурних орієнтацій. Саме й тому надзвичайно важливою проблемою виступає соціокультурна ідентифікація України, тобто усвідомлення своєї тотожності з певною культурною моделлю на основі національної ідеї [2, с. 91–94].

Релігійне середовище в Україні характеризується нині як конфліктне, причому суб'єктами релігійного конфлікту виступають найвпливовіші релігійні організації – поділені між собою православні церкви і греко-католицька церква. Особливе занепокоєння викликають внутрішньо православний конфлікт, відсутність єдності в українському православ'ї, де нині є аж три юрисдикції. Це підґрунтя, на якому виростають серйозні загрози й небезпеки. Держава, не втручаючись у внутрішні, суто церковні справи, на думку Президента України Леоніда Кучми, сприятиме активізації міжцерковного діалогу, об'єднавчим процесам, які могли б (і повинні!) привести до утворення єдиної помісної православної церкви [3].

Напруженими є стосунки названих Церков з протестантськими організаціями й неорелігіями, що культивують нехарактерні й чужі для українського менталітету цінності, поширюють почуття меншовартості. Конфлікт проявляється на різних рівнях і має в цілому системний характер. Зіткнення набуло такого розмаху й гостроти, що стало загальнонаціональною проблемою [4, с. 95].

Християнство утвердилося як позанаціональна ідея вселюдського братства й спасіння і за своїм змістом та характером виступає вселюдським, вселенським ученням. Для всіх християнських народів світу загалом є одними й тими ж духовно-релігійні та морально-етичні принципи, ідеї та вчення християнства. Однак, реально функціонуючи в певному етнічному середовищі (у рамках національних держав), християнство було змушене врахувати їх етнічну специфіку. Із зміною в суспільному розвитку космополітичних домінант етнічними пріоритетами, християнство, переростаючи у вселенське віровчення на релігійно-моральних засадах Любові, Добра й Милосердя, також змінює своє ставлення до процесів національної ідентифікації народів. Тому як настанова і водночас як застереження почали звучати слова Христа: "Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа; навчаючи їх берегти все, що я вам заповів" [МТ., 28:19–20].

Релігійний чинник, на наш погляд, сам по собі ніколи не був в Україні визначальним у процесах етнотворення й етноінтеграції, національного відроджен-

ня. Пріоритет у цьому завжди належав національній ідеї. У поліконфесійній Україні лише сходження на рівень національної ідеї як пріоритетного принципу гарантує підхід до конфесійної відмінності як чогось перехідного чи не основного в суспільному і релігійному процесах, утвердження в думці, що Україна одна для тих, хто бажає її відродження, і Бог один для тих, хто вірить у Нього.

На думку фахівців, прихід і утвердження християнства в Україні ускладнив етноідентифікацію нашого народу, оскільки цей процес увійшов у конфлікт із християнськими позанаціональними моральними настановами, космополітичною християнською догматикою, універсальним культом та організаційними принципами церковного управління.

Українська національна ідея та ідея національної церкви, як суттєві прояви духовності нашого народу, за визначенням відомого українського релігієзнавця Арсена Гудими, упродовж століть взаємно обумовлювали, взаємодоповнювали та взаємопереходили одна в одну [5, с. 88]. Яскравим виявом цього виступають вільна боротьба за “віру і народ руський”, церковні братства (XV–XVII ст.), які дали поштовх розвитку української культури XVII ст., національне відродження XIX – поч. XX ст. під гаслом “Бог і Україна” та сучасна роль УПЦ КП, УАПЦ і УГКЦ в національному й державному процесі України.

На думку одного з фундаторів вітчизняної націології проф. Л. Ребета існує органічний зв’язок між релігійною і національною ідеями, бо обидві вони націлені на зміцнення соціальної солідарності. Протягом тривалого часу релігійна ідея виступала консолідуючою силою суспільства. У нових історичних умовах наприкінці XIX ст. цю функцію “перебрала на себе ідея національна” [6, с. 114]

Зміст релігійної ідеї, на наш погляд, включає в себе також елементи національної самосвідомості, духовно-інтелектуального, культурного стану нації, її морального здоров’я, тобто елементи національної свідомості і духовної культури українського народу, які одночасно виступають елементами української національної ідеї. Усе це єднає її з українською національною ідеєю на державно-правовому й морально-етичному рівнях. Саме ці підстави дають нам право стверджувати те, що християнські засади наявні в українській національній ідеї. У кінцевому результаті взаємозв’язок української національної та релігійної ідей значно підсилюють консолідацію сучасної української нації на засадах культурно-гуманістичних і морально-релігійних вартостей [7, с. 16; 8, с. 203–204].

Національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування. Вона відображає також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати й діяти співзвучно національним інтересам. Національна ідея, виступаючи як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури нації, усього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як „животворна свідомість”, як джерело культурно-історичної дина-

міки нації. Реалізація національної ідеї постає як національний ідеал, що має інтегративний характер і спрямований на позитивний результат.

Українська національна ідея виникає разом з виникненням самої України і проходить ряд етапів у своєму розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінює форму, сферу дії, функціональне призначення й глибину вираження. Вона виступає складним соціально-культурним, політичним феноменом, що служить консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, яке має комплексний характер і виступає як цілісний процес становлення й розвитку власної національної державності, пробудження національної самосвідомості і гідності, розвитку національної культури й мови, утвердження економічної незалежності. Суть його полягає в реалізації національної ідеї та втіленні в ній національного інтересу в усіх сферах життєдіяльності української нації. Пріоритетом національного відродження виступає досягнення національної незалежності й побудова соборної демократичної Української держави. На теперішньому етапі консолідації української модерної нації важливим є об'єднання в рамках національної ідеї, національного відродження й реального процесу виживання, де інтегративною виступає екологічна ідея [9, с. 377].

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації і формується на базі екзистенціально-гуманістично орієнтованої національної ментальності українського народу. Вона базується на глибокому усвідомленні приналежності кожного українця до української національної спільноти, ідентифікації його з цією спільнотою, формуванні уявлень про її типові риси, історичні й духовні цінності, етнічну територію, мову. Важливою рисою української національної ідеї є її укоріненість в історичному минулому, піклування про історичну долю нації в теперішньому, а значить – розуміння суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, поступу українського народу [2, с. 93].

Як основа функціонування української нації, серцевина її духовних інтересів і наріжний камінь її соціально-політичних прагнень, українська національна ідея виступає всеохоплюючою й означає державність, власновладність, суверенітет і соборність. Суть її полягає у вираженні прагнень українського народу до свободи, до завоювання економічної, політичної й культурної незалежності та в повнокровному утвердженні себе на арені міжнародних відносин.

Найсуттєвішим складником української національної ідеї, ураховуючи попередній історичний досвід, є соборність і державність України, тобто прагнення жити разом у самостійній державі, що, єдине, зможе забезпечити всі інші складники народної мрії, включно зі свободою і справедливістю. Проблема збереження соборності (тобто єдності на основі толерантності, свободи, демократії, віротерпимості й культури в широкому синтетичному розумінні слова, територіальної цілісності молодой Української держави) у теперішній геополітичній і воєнно-стратегічній ситуації дуже тісно пов'язана зі станом консолідованості української модерної нації на базі національної ідеї, станом громадянського суспільства, рівнем політичної, правової і громадянської культури – із загальнонаціональною злагодою взагалі.

Отже, якщо кінцевою метою для української національної ідеї є побудова Української держави (соборної, самостійної, незалежної), то для релігійної ідеї – загальнонаціональної церкви. Втілення в життя української національної ідеї тісно пов'язане з глибоким усвідомленням і практичною реалізацією як національного, так і християнського ідеалів. За умов національного ренесансу, під знаком якого завершилося ХХ століття, християнство пропонує людству нову парадигму і етнічного, і релігійного розвитку, спрямовану на збереження унікальності етнічної самоідентифікації народів при толерантному співіснуванню їх на християнських засадах.

1. *Малес В.* Держава і регіони (до формування регіональної політики в Україні) // Розбудова держави. 1994. №9. С. 12–17.
2. *Медвідь Ф.* Християнські засади української національної ідеї // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Л., 1999. С. 91–94.
3. *Кучма Л.* Нетлінні і вічні християнські цінності. Виступ-привітання Президента України на урочистій академії, присвяченій 2000-літтю Різдва Христового // Урядовий кур'єр. 2000. 25 січня.
4. *Медвідь Ф., Коваленко А.* Релігія в політичному житті України // Київська церква. Альманах християнської думки. 2000. № 2(8). С. 92–95.
5. *Гудима А.* Ідея національної церкви в контексті історії та духовності українського народу // Християнство і національна ідея: Наук. зб. Київ; Тернопіль; Краків, 1999. С. 85–90.
6. *Ребет Л.* Теорія нації. Мюнхен, 1955.
7. *Колодний А., Филипович Л.* Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. Львів, 1996.
8. *Медвідь Ф., Дуфенюк М.* Взаємозв'язок національної і релігійної ідей в контексті української суспільно-політичної думки народницького напрямку // Історія української науки на межі тисячоліть. Зб. наук. праць. К., 1999. С. 204–207.
9. *Медвідь Ф.* Український етнос: екологічні реалії і перспективи // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер, 2000. С. 367–377.

**THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA
IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND ECCLESIASTICAL LIFE
IN THE POLITICAL MODERNIZATION PERIOD**

Fedir Medvid'

The State Tax Service Academy of Ukraine

31, K. Marx str., Irpin 08201, Kiev's region, Ukraine, mgl@ufei.ukrsat.com

The article is devoted to the analysis of correlation between the Ukrainian national idea and the idea of the process of religious and ecclesiastical life of transitional Ukrainian society.

Key words: Ukrainian national idea, religious idea, religious and ecclesiastical life, political modernization.

Стаття надійшла до редколегії 29. 4 2002

Прийнята до друку 10. 05. 2003